

CUMHURİYETÇİLİK VE CUMHURİYETLER
Düşünceyi Derinleştirmek, Pratiği Sorgulamak

DERLEYEN
SELMAN SAÇ

CUMHURİYETÇİLİK VE CUMHURİYETLER

Düşünceyi Derinleştirmek, Pratiği Sorgulamak

Derleyen: Selman Saç

Yazarlar: Ahu Tunçel, Aydoğan Kutlu, Celal Oral Özdemir, Cenk Saraçoğlu, Efe Baştürk, Erdem Damar, Esra Akgemci, Filiz Kartal, Galip Ferhat Akbal, Gilles Candar, Gülçin Özge Tan, İhsan Ömer Atagenç, John Maynor, Kâzım Ateş, Kerem Görkem Arslan, Mehmet Ali Ağaoğulları, Menderes Çınar, Mustafa Cem Oğuz, Orhan Gafarlı, Philip Pettit, Quentin Skinner, Richard Bellamy, Samim Akgönül, Samuel Hayat, Selman Saç, Serdal Bahçe, Sibel Utar

Nika Yayınevi - 211

1. Baskı: Ekim 2023

ISBN: 978-625-6520-07-3

Sertifika No: 48850

Kapak Tasarım: Aycan Kurt

Sayfa Düzeni: İlhan Ulusoy

© Bu kitabın basım, yayın, satış hakları © Nika Yayınevi Basım Yayın Matbaacılık Dağıtım Reklam Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.'ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, mekanik, elektronik, manyetik ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz. Kitaptaki yazıların her türlü hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.

Baskı ve Cilt: Bizim Büro Matbaacılık

Sertifika No: 42488

Nika Yayınevi

Kültür Mah. Dr. Mediha Eldem Sokak

No: 55/2 Kızılay/Ankara

T: 0312 433 71 15

www.nikayayınevi.com

info@nikayayınevi.com

CUMHURİYETÇİLİK VE CUMHURİYETLER

Düşünceyi Derinleştirmek, Pratiği Sorgulamak

DERLEYEN

Selman Saç

YAZARLAR

Ahu Tunçel, Aydoğan Kutlu, Celal Oral Özdemir, Cenk Saraçoğlu, Efe Baştürk,
Erdem Damar, Esra Akgemci, Filiz Kartal, Galip Ferhat Akbal, Gilles Candar,
Gülçin Özge Tan, İhsan Ömer Atagenc, John Maynor, Kâzım Ateş,
Kerem Görkem Arslan, Mehmet Ali Ağaoğulları, Menderes Çınar,
Mustafa Cem Oğuz, Orhan Gafarlı, Philip Pettit, Quentin Skinner,
Richard Bellamy, Samim Akgönül, Samuel Hayat, Selman Saç,
Serdal Bahçe, Sibel Utar

Nika Yayınevi

İçindekiler

SUNUŞ7

1

CUMHURİYETÇİLİK

Klasiklerden Çağdaş Yorumlara Cumhuriyetçi Düşünce: Kuram, İlke ve İlişkiselik

Soyutta ve Somutta Cumhuriyet: Türkiye Üzerine Çıkarımlar25
Cenk Saraçoğlu

Özgürlüğün Kısa Tarihi –Ve Dersleri41
Philip Pettit - Çev. S. Erdem Türközü

Roma ve Teamül Hukukunun Sivil Özgürlüğe Bakışı67
Quentin Skinner - Çev. S. Erdem Türközü

Cumhuriyetçi Özgürlüğün İkilemine Bir Yanıt:
Halkçı Cumhuriyetçilik85
Kâzım Ateş

Haklar, Cumhuriyetçilik ve Demokrasi99
Richard Bellamy - Çev. Volkan Gül

(Dez)enformasyon Cumhuriyeti: Algoritmalar, Enformasyonun
Silaha Dönüştürülmesi ve Tahakküm121
John Maynor - Çev. S. Erdem Türközü

Tarihsel Bir Perspektiften Cumhuriyet(ler) ve Yurttaşları141
Ahu Tunçel

Cumhuriyetçi Yurttaşlık167
Filiz Kartal

Cumhuriyet, Cumhuriyetçilik ve Toplumsal Sınıflar179
Serdal Bahçe

Klasikten Çağdaşa Cumhuriyetçiliğin Antigonesi Olarak
İkinci Yurttaş Kadınlar197
Gülçin Özge Tan

Ütopya ve Cumhuriyet: Ütopyaçılığın ve Cumhuriyetçiliğın Ortak Temelleri217
Aydoğın Kutlu

Bir Sanat Eseri Olarak Cumhuriyet: Lorenzetti Üzerine Bir Okuma235
Efe Baştürk

CUMHURİYETLER**Dünün ve Bugünün Cumhuriyetleri: Çeşitli Ülke Deneyimleri**

Fransız Devrimi ve Cumhuriyet.....	251
Mehmet Ali Ağaoğulları	
Fransız Cumhuriyetçiliğinin Tarihinde 1848 Devrimi	269
Samuel Hayat - Çev. S. Erdem Türközü	
Fransa Aynasından Cumhuriyetçiliğin Sınırlarına Bakmak: Reel Cumhuriyet versus Halkçı Cumhuriyet.....	293
Selman Saç	
Sol ve Cumhuriyet	313
Gilles Candar - Çev. Selman Saç	
İspanya Krallığı'nda Cumhuriyetçilik: Tarihsel Gelişim ve Güncel Tartışmalar	327
Celal Oral Özdemir	
Kuruluş Dönemindeki Cumhuriyet Tartışmaları ve Amerikan Cumhuriyetçilerindeki Demokrasi Nefreti	345
Mustafa Cem Oğuz	
“Cumhuriyeti Kılıçla Yönetmek”: Teori ve Pratikte Bolivarcı Cumhuriyetçilik	363
Esra Akgemci	
Asya'nın İlk Cumhuriyet Deneyimi: Çin (1912-1949)	385
Galip Ferhat Akbal	
Rusya'da Cumhuriyetçilik Tartışmaları	401
Orhan Gafarlı	
CUMHURİYET(ÇİLİĞ)İN TÜRKİYE PERDESİ	
Erken Cumhuriyet Döneminde Cumhuriyet ve Yurttaşlık Düşüncesinin Kökene ve Pratiği Üzerine	423
İhsan Ömer Atageç	
Halka Rağmen Millet: Kemalist ve İslamcı Uluslaşmanın Gölgesinde Cumhuriyet ...	437
Erdem Damar ve Menderes Çınar	
Türkiye'de Vatandaşlık Rejiminin Dönüşümü: İstisnai Vatandaşlığın Yaygınlaşması ve Cumhuriyetçi Yurttaşlığın Krizi	451
Sibel Utar	
Laikliğin Üç Hâli: Fransa ve Türkiye Bağlılarından Hareketle Devlet, Hukuk ve Toplum Açısından Din.....	471
Samim Akgönül ve Kerem Görkem Arslan	
YAZARLAR HAKKINDA	495

SUNUŞ

Cumhuriyet, birliktir, bütünlüktür, harmonidir, aydınlanmadır, refahı yaratan emektir, insanlar, uluslar arasındaki çatışmaların ortadan kalkmasıdır, insanlık dışı sömürünün son bulmasıdır, ölüm yasasının kaldırılması ve yaşam yasasının kurulmasıdır... Cumhuriyet gelecektir!

Victor Hugo

1816 yılının sıcak bir Temmuz gününde Joseph Flament adında bir dilenci sokaklarda “Yaşasın Cumhuriyet” diye bağırduğu için önce sınır dışı edildi, ardından sekiz yıla yakın bir süre hapis yattı. Meşrutî Monarşinin bütün huncu, devrim ve cumhuriyet korkusuyla, bir “mazlum”un üstüne boca edilmişti. Bu haykırış, Fransa’yı *Ancien Régime*’e döndürmek isteyen kral ve yandaş güçler için pırıl pırıl gökyüzünde adeta devrim bulutlarını toplayacak işaret fişeği anlamına geliyordu. Zira cumhuriyet bir süredir, yoksulların, paysızların, sesi kısıkların kendilerini ait hissetmedikleri dünyanın altının üstüne getirilme ihtimaliydi. Bu anlamda “herkesin olsa” da (Cangızbay, 2007)¹, cumhuriyet, en çok kamusal olandan ortak pay alamayanlarındı. Tam da bu yüzden, sonrasında, barikatlarda yükselen seslerde can buldu, bir dizi devrimin harekete geçirici yakıtı oldu.

Bir zamanlar halkın sahneye çıkışı olarak kutsalla donanmış *Bir*’in tahakkümünü alaşağı etmekle selamlanan cumhuriyet, süreç içinde yer küreyi kapladıkça müesses nizamın, toplumsal formasyonun olduğu haliyle sürdürülmesine dönük donuk, muhafazakâr bir hatta demir attı. Öyle olduğu ölçüde de esasen sahneye çağrılan ama henüz tam olarak sahneye çıkamayan halk, farklı ölçeklerde de olsa dünyanın her yerinde sahnedeki bütünüyle uzaklaştırıldı. Bir yanıla “hiçbir yerde bulunmayan bir ideali” (Bobbio ve Viroli, 2003)², ileriye doğru tarihi hızlandıran eşitlikçi bir atılımı imleyen cumhuriyetin, zamanla mutlak hegemonyasını ilan ettikçe, evrensel, “devrimci”, halkçı içeriği berhava oldu. Bu gerileyişe ya da pratikteki cumhuriyetlerin

1 Bkz. Cangızbay, Kadir, *Hiçkimsenin Cumhuriyeti*, Ütopya Yayınevi, Ankara, 2007.

2 Bkz. Bobbio, Norberto and Viroli, Maurizio, *The Idea of the Republic*, çev. Allan Cameron, Polity, Cambridge, 2003.

yarattığı hüsrana, 1980'lerle birlikte cumhuriyetçiliğin dönüştürücü kapasitesinin teorik olarak harekete geçirme çabasıyla, karşı konulmaya çalışıldı. O günden bugüne epey yol katedildiyse de halen cumhuriyete dair ufkumuzu belirleyen şey bir devlet biçimine indirgenmiş model etrafında şekilleniyor. Oysaki bu durum düşünce geleneğiyle olan açıklığın ötesinde kaçınılmaz şekilde dünyayı kaplayan birbirinden farklı çok sayıda (reel) cumhuriyeti de aynı kefeye koymak anlamına gelmektedir.

Bir tür prangaya dönüşen ya da *olanın olduğu gibi* sürdürülmesine hizmet eden cumhuriyet(çiliğ)in bu donuk anlamını tartışmaya açmak, bastırılmış, alternatif anlamları görünür kılmak bu kitabın temel motivasyonunu oluşturuyor. Bu bunalım çağında geleceğin yapıcıları olarak geçmişin cumhuriyetçi değerler kümesini yeniden sahneye çağırmamız, devrimci olduğu momentleri de yeniden düşünerek halka rejim(ler)i iade etmemiz gerekiyor. İktidarın kaynağı değil bizatihi iktidarın sahibi olarak... Cumhuriyetçi referanslarla daha kopuk olan (en azından ülkemizde) ilişkilene biçimimizi yeniden ele almak gerekiyor. Nasıla dair kesin bir yanıt veriyor değilim elbette. Sadece bu sorunsal çerçevesinde soluklanmaya, bir tür derin düşünceye ihtiyacımız olduğunu ima ediyorum... Elbette bütün bunlar, geçmişte yaşayan bir cumhuriyetçi altın çağ iddiası taşımamaktadır. Marx'ın (2016: 19)³ *Louis Bonaparte'm 18 Brumaire'i*'nde söylediği meşhur sözünü uyarlarsak; "Tüm ölmüş kuşakların geleneği" yeniden anlamlandırılabilirse, gözden kaç(ırıl)anı, ihmal edileni bularak somut koşulları dönüştürecek içeriğe kavuşturulabilirse cumhuriyet o zaman hükmedenlerin beyinlerine bir kâbus gibi çökebilir.

Aristoteles Politika'nın 3. Kitabında devletin amacının yalnızca yaşamayı olanaklı kılmak olmadığını, yaşanmaya değer bir hayatı da kurmak olduğunu vurgular.⁴ Bu esasen cumhuriyetçi düşüncenin kadim meselelerinden biridir. Bugün de cumhuriyet üzerine düşünürken, sanırım iyi bir yaşamı mümkün kılacak şekilde kamusal alanı, devlet aygıtını nasıl organize etmeliyiz üzerine kafa yormak durumundayız. Cumhuriyetçilik birleşik, kristalize olmuş bir geleneği ima etmiyor. Bu kopukluk tam da onun güncelliğine, yenilenebilirliğine ve mücadelelere göre biçimlenebilen yönüne kapı aralamaktadır. Bu noktada katıksız bir cumhuriyet savunusunun ötesinde, baştan beri olduğu üzere, nasıl bir cumhuriyet sorusuyla yola çıkmak önemli görünüyor. Nitekim özellikle modern dönemle birlikte bütün uğraklarında istisnasız şekilde cumhuriyeti kurmanın en az kendisi kadar bunun neye tekabül edeceği de temel mücadele unsuru olmuştur. Bu yüzden sanırım onu en iyi

3 Bkz. Marx, Karl, *Louis Bonaparte'm On Sekiz Brumaire'i*, çev. Erkin Özalp, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016.

4 Bkz. Aristoteles, *Politika*, çev. Mete Tunçay, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2010.

karakteriz eden şey, *sürekli kuruluş halinde olan* bir model olmasıdır. Devrimle olan bağı da buradan gelmektedir. Nitekim ilk başta uyuşmaz görünse de modern cumhuriyet Devrimden doğdu. Büyük devrimci Robespierre (1975: 78)⁵ “Meşrutiyet hükümetinin amacı Cumhuriyet’i korumak: Devrimci hükümetinki ise Cumhuriyet’i kurmaktır” derken tam da bu yönüne vurgu yapıyordu. Bu devrim Stefan Zweig’in (2021: 27)⁶ ifadesiyle “ kuvvetle çalkalanmış bir bardak misali en alttakileri en üste çıkarmıştır.” Cumhuriyet de en alttakilerin (*pleb*) en üste (*populus*) çıkarılma çabası değil midir?

Alanın önde gelen isimlerinin dahil edildiği böyle bir kitabın hazırlanma motivasyonu hem özellikle ülkemizde gözlemlenen kavramı anlamadaki zorluk, kafa karışıklığıydı hem de pratikteki yansımalarıyla teori arasındaki giderek büyüyen uçurumdur. Belki de birazcık bu sebeplerden hem teorinin eni konu mesele edinildiği hem de geniş perspektiften çeşitli pratiklerin sorgulandığı çalışmalara rastlamak neredeyse imkânsız. Halbuki cumhuriyet için en asgari koşulların bile mümkün olmadığı (yurttaşlığın yitimi, şahsileşmiş iktidar) kabuksu bir devlet biçimi olarak sadece isminin kaldığı, böyle olduğu ölçüde de toplumsal aşınmanın/yozaşmanın da olabildiğince ilerlediği bir ülkede cumhuriyet ve cumhuriyetçiliği tartışmak hiç olmadığı kadar elzem görünüyor... Zira cumhuriyetçilik, halkın bir özne olarak merkeziliğiyle (ister özgürlüğü isterse katılımı odağa alsın) birlikte bir tür antagonizma, uyuşmazlık (Rancière) siyasetidir. Tekle (monarşi, oligarşi, başkan...) uyuşması söz konusu değildir. Kamusal sınırın ötesinde attığı bellidir: Her türlü edilgenleştirici, tabileştirici, madunlaştırıcı... siyaset. Cumhuriyet, eşitlik düzleminde, sürekli şekilde halkın iktidarını çoğaltmayı hedefler.

Bugün tam da korunması gereken bir cumhuriyeti değil, kurulması gereken bir cumhuriyeti düşünmeliyiz. En iyi ihtimalle sürekli bir çabayla bataklığa saplanmış tutkusuz, temkinli cumhuriyeti yeniden yükseltmek küçük, sıradan halka ait kılmak gerekir. Cumhuriyet, bir eşitlikçilik edimi olarak hep daha iyisinin olabileceğine dair inanca ve halkı merkezine alarak Ranciereci anlamda mevcut düzenin çarklarına çomak sokarken, dışlananları sürekli şekilde birer kamusal varlık haline getirmeye dönük kesintisiz bir çabaya denk düşer. Cumhuriyet sahip olunacak bir şey (ganimet) olarak değil de ileri taşınması gereken bir şey olarak görüldüğünde gerçek anlamını bulur. Zira cumhuriyetçilik, dönüştürücü kavram setiyle, toz bulutu gibi dağılacak bir zayıflığı değil, kitabın çeşitli bölümlerinde yankısını bulduğu

5 Bkz. Robespierre, “Devrimci Yönetim İlkeleri Üstüne”, Robespierre, *Devrimin Bağrından*, çev. Vedat Günyol, Çan Yayınları, İstanbul, 1975, içinde s. 77-86.

6 Zweig, Stefan, *Joseph Fouché: Bir Politikacının Portresi*, Çev. Zehra Kurttekin, Can Yayınları, İstanbul.

üzere köklü bir düşünsel (elbette pratik) geleneği imlemektedir. Bu, cumhuriyetin dönüştürücü gücünü açığa çıkararak (ya da inşa ederek) azınlığın özel çıkarına göre biçim almış mevcut düzeni çoğunluğun işi kılmaktır. Yüzyıllar boyunca saldırı altında olan bu ideali yeniden hatırlamanın yollarını aramak zorundayız. 100. yılda halk iktidarsızlaşmışsa cumhuriyetçi düşünce bize *iktidarsızlaştırılanları iktidarsızlaştırmadan* dolayısıyla halkın iktidarını çoğaltmadan cumhuriyete dönüşün mümkün olmayacağını söyler. Bu savlama cumhuriyet(çiliğ)in çapasını hep geleceğe attığı anlamına gelmektedir. Baştaki alıntıda Hugo'nun vurguladığı üzere cumhuriyetin çağrısı geleceğedir, "cumhuriyet gelecektir"...

27 yazardan/yazıdan oluşan kitapta bir düşünsel-söylemsel birliğin olması, zaman zaman metinlerin birbirleriyle de tartışıyor olması ve de farklı coğrafyalardan bir dizi pratiğin içeriliyor olması sanırım kitabın özgün yanlarından. Bu kitabın özellikle ülke pratiklerinde ifadesini bulduğu üzere öncelikli amaçlarından birisi de cumhuriyetçi düşüncenin Batı merkezci teorik zeminini pratiklerle daha evrensel biçimde zenginleştirmek, dönüştürmek ve de sorgulamaktır. En genel düzeyde pratik-deneyim ve teori-düşünce olarak iki bölümden oluşan kitabı baştan sona kesen soru da bu anlamda sanırım şudur: Halkı merkeze alan cumhuriyetçiliği özgürlükçü siyaset için bir çerçeve olarak yeniden kurgulamak mümkün müdür? 100. yıla istisnai bir katkı olacağını umduğumuz kitapta, Türkiye'nin ayrı bir başlık olarak çerçevelenmesi de bu gerekliliği öncelemekten kaynaklanıyor.

Çalışmasına günümüz toplumlarının küresel anlamda organik bir krizin içinden geçtiği hatırlatmasıyla başlayan Cenk Saraçoğlu bu krize yanıt olmaya çalışan bakış açılarının sorunlarını/yetersizliklerini vurgulayarak çıkışa dair cumhuriyet odaklı alternatif bir tartışma düzlemi öneriyor. Günümüz kapitalizminin cumhuriyetçi bir toplum ve devlet düzeniyle bir arada bulunamadığı, sınıf egemenliğini yeniden üretecek şekilde yerine alternatif bir çerçeveyi de üretmediği tespitinde bulunan Saraçoğlu daha sonra Türkiye örneğinde cumhuriyete yüklenen farklı anlamları ve bunların marazlarını tartışıyor. Bu tartışma zemininden hareketle Saraçoğlu küresel organik krizin Türkiye'deki yansımalarını cumhuriyetle ilişkili olarak ele almak için iki düzeyli bir cumhuriyet anlayışı geliştiriyor: soyut normlar ve ilkeler bütünü olarak soyutta cumhuriyet ve toplumsal mücadelelere bağlı olarak şekillenen hayat bulmuş kurumsal, siyasal ve toplumsal düzen olarak somutta cumhuriyet. Belli ortak evrensel ilkeler çerçevesinde soyut cumhuriyetin anlamını sabitlemeye dönük bir tartışma yürüten yazar, bunların anlamlarının toplumsal mücadelelere bağlı olduğunu vurgulayarak, son olarak Türkiye somut cumhuriyetini, bir kavram olarak cumhuriyetin kendisini üzerine yüklenen anlamlardan özgürleştirmeye çalışarak, tartışıyor.

Philip Pettit, özellikle çağdaş cumhuriyetçiliğin, elbette kendisinin, katkılarıyla bir süredir cumhuriyetçi düşünce içerisinde temel mesele haline gelen özgürlüğü odağına alıyor. Pettit bu soruşturma için metni boydan boya kesecek 19. yy. Norveç'inden geçen bir oyunu temel alıyor. Oyunun ana karakterleri olan evli çift arasındaki ilişkide kadının (Nora) özgür olarak tanımlanıp tanımlanamayacağı sorusuna verilecek yanıt klasik cumhuriyetçi özgürlük ile klasik liberal özgürlük arasındaki farkı da ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda Pettit ilk etapta oyun bağlamında inşa edilen bir soruya verilecek yanıt etrafında (oyunun kadın kahramanının kocasıyla ilişkisinden dolayı özgür sayılıp sayılamayacağı) cumhuriyetçi özgürlük anlayışının ardından da liberal özgürlük anlayışının tarihini ortaya koyuyor. Pettit'in Roma örneği üzerinden detaylandırdığı cumhuriyetçi anlayışta özgürlük, hem özel hem de kamusal anlamda, *bir başkasının keyfi ya da takdiri iradesine tabi olmama* anlamına gelirken; öncülleriyle birlikte tarihsel sürecini tartıştığı klasik liberal anlayışta özgürlük müdahalesizlik anlamına gelmektedir, bu anlayışta her türlü müdahale özgürlüğün kaybıyla sonuçlanır. Yazar, pozisyonunun başkalarının gözlerine bakabilme cesareti olarak tariflenebilecek cumhuriyetçi özgürlükten yana olduğunu hissettirerek son bölümde, her iki anlayışın yeni görünümelerini (neoliberalizm ve yeni cumhuriyetçilik) günümüz dünyasını anlamak için yeniden sahneye çağırıyor.

Quentin Skinner, cumhuriyetçi uyanışın mimarlarından birisi olarak çarpıcı bir metinle katkı sunuyor. Skinner hem cumhuriyetçi özgürlük anlayışını tarihsel (Roma-commonwealth) referanslarla yeniden ele alıyor hem de çeşitli yanlış anlamaları ve eleştirileri boşa düşürecek müdahalelerde bulunuyor. Üstelik Skinner çağdaş cumhuriyetçi özgürlük temasının günümüz dünyasındaki anlamı ve uygulanabilirliği doğrultusunda gelen eleştirilere de yanıt olacak şekilde etkili bir tartışma yürütüyor. Sanırım bütün eleştirilere karşı güçlü bir direnç oluşturan cümlesi şu olacaktır: "Kuram basitçe, bireysel özgürlüğün en iyi şekilde başkasının iradesine tabi olmama durumu olarak anlaşıldığı ve dolayısıyla özgürlüğün kavramsal olarak eşitlikle bağlantılı olduğu iddiasını -seçkincilik karşıtı iddiayı- teyit eder". Skinner bu cumhuriyetçi anlayışın yaşadığımız dünyanın, birçok meseleye uygulanacak şekilde, iyileştirilmesine önemli katkıları olabileceğini iddia etmektedir. Üstelik sadece yurttaşlar arasında (kadın-erkek, patron-işçi vb.) ve yurttaşla devlet arasında değil şirketlerle yurttaşlar arasındaki (örneğin dijital tahakküm) ve devletlerin kendi aralarındaki ilişkilerde de cumhuriyetçi özgürlük teorisinin işlevsel olduğunu göstermektedir.

Kâzım Ateş, cumhuriyetçiliğin çağdaş yorumlarına karşı, belli ölçülerde hakkını teslim ederek, cumhuriyetçilikle-halkçılık arasındaki ilişkiyi özgürlük bağlamında sorunsallaştırarak eleştirel bir yaklaşım geliştiriyor. Bu doğrultuda

Ateş, öncelikle literatürde kabul gören iki özgürlük anlayışını (liberal negatif özgürlük ve pozitif özgürlük) ve negatif olmakla birlikte tahakkümsüzlük üzerinden liberal bakış açısından ayrışan cumhuriyetçi özgürlük anlayışını genel hatlarıyla ortaya koyuyor. Yazara göre Skinner ve Pettit'in temsil ettiği özgürlük anlayışının hedefinde sadece negatif liberal özgürlük yoktur, çeşitli cumhuriyetçilerin de (Arendt, Pocock vb.) savunduğu pozitif özgürlük anlayışı da hedef tahtasındadır. Bu ikili antagonize etme hali halkçı geleneğe ya da halkın katılımına belli durumlarda "çoğunluğun tiranlığı" gibi marazları doğurması sebebiyle mesafelenmesine yol açar. Oysa Ateş'e göre "liberal hegemonya" içinde düşünmek anlamına gelen bu bakış açısının aksine klasik cumhuriyetçi anlayışta özgürlüğün önündeki tehdit çoğunluk (ya da halk) değil yönetici azınlıktır. Yazar, metnin bundan sonraki bölümünde pozitif içeriklendirdiği ve popülizmle eş anlamda kullandığı halkçılığın üç ayırt edici özelliğinin (antagonizma, anti elitizm-oligarşi ve halk egemenliğinin onaylanması) izlerini bunlarla uyumlu olduğunu düşündüğü cumhuriyetçi gelenek içinde takip ediyor. Metin adeta cumhuriyetçiliğin *sine qua non* koşulunu dile getirerek sona eriyor: "Cumhuriyet sadece "halk için" ya da "halk adına" yönetim meselesi değildir; halkı kaderine sahip çıkmaya, özne olmaya çağıran idealdir."

Richard Bellamy, çağdaş cumhuriyetçi anlayışın da hatta totalde cumhuriyetçi düşüncenin de, komüniteye aidiyet anlamında yurttaş ve demokrasiye yapılan vurgunun da bir sonucu olarak, aşıl topuğu olarak görülen, (bireysel) hakları cumhuriyetçi bir perspektifle odağına alıyor. Böylece bu bağlamda yönelen temel eleştirilerden birini savuşturacak bir metne imza atıyor. Yazar, cumhuriyetçiliğin liberal perspektiften hareketle demokrasi vurgusunun hakları aşındırduğuna dair eleştirinin aksine hakların ancak demokratik olarak gerekçelendirilebileceğini iddia etmektedir. Bu doğrultuda Bellamy öncelikle, hakları tanımlamak ve anlamını çerçevelemek için demokrasi ve siyasal eşitlikle olan ilişkisini tartışıyor ve şu sonuca varıyor: "Haklar, sadece demokratik süreç yoluyla elde edilebilen, eşit ilgi ve saygıyı gerektiren bir siyasal eşitlik ruhunu imlerler." Bu haliyle, anaakım liberal hak anlayışının genel çerçevesinin de ortaya konulmasıyla, hakların liberalizm içindeki kökenlerini reddeden yazar, hakların siyasetin dışına atılamayacağını vurgulayarak, onları cumhuriyetçi özgürlük perspektifinin içine yerleştiriyor. Zira, yazarın da vurguladığı üzere, hakların çoğunluğunun müdahalesizliğe dayalı gözükmesine rağmen, bu hakların herkes için geçerli olması ve kötüye kullanılmamaları için kamu otoritelerinin müdahalesi gerekmektedir.

John Maynor, sosyal medya platformları üzerinden dezenformasyonun özgürlüklerimizi nasıl tehdit ettiğini odağına alıyor. Yazar bu bağlamda özellikle modern cumhuriyetçi düşüncenin araçlarını kullanarak dijital tahakkümün

önüne geçmenin bireysel ve kurumsal yollarını soruşturmayı amaçlıyor. Maynor bu doğrultuda öncelikle bir tür kurumsal desteğe bağlı statü olarak tariflediği tahakkümsüzlük olarak özgürlük anlayışını kısaca genel hatlarıyla ortaya koyuyor. Sonrasında ise bu cumhuriyetçi anlayışın etkisizleştirmeye çalıştığı iki yönlü (devletten ve halktan gelen) tehdidin günümüzde sosyal medya platformlarında nasıl somutlaştığını (dolayısıyla dijital tahakküme yol açtığını) gözler önüne seriyor. Yazara göre bu tahakküm biçiminden, daha çok otoriter devletlerde görülse de, günümüzde demokratik statüde görülen devletler de azade değil. Maynor, algoritmalar üzerinden çeşitli güncel örneklere de yaslanarak dijital tehdidin boyutlarını gözler önüne seriyor. Yazara göre sadece yanlış enformasyon ve yaratılan yankı odalarıyla değil dijital ortamlarda kullanıcıların keyfi müdahalelere maruz kalmalarından dolayı da cumhuriyetçi anlamda özgürlükler tehlike altındadır. Son olarak karşı iktidar olarak işleyen cumhuriyetçi özgürlük anlayışı, yazara göre, kurumsal ve bireysel çözüm önerileri sunabilir. Metin, yazarın bu mesele hakkında çalışmalarına devam edeceğini bu anlamda bir tür başlangıç amacı taşıdığını hissettirmektedir.

Ahu Tunçel cumhuriyeti yurttaşlık bağlamında tartışmaya açıyor. Yurttaşlığı düşünmenin kendisinin cumhuriyeti düşünmek anlamına geleceğini vurgulayan Tunçel, yazısında yurttaşlığı üç cumhuriyetçi dönem/model üzerinden ele alıyor: Klasik cumhuriyetçilik, Jakoben cumhuriyetçilik ve çağdaş cumhuriyetçilik. Yazara göre “irade hakimiyeti” anlamında *res publica*, hem bir başka devlete bağımlı olmama anlamına hem de yönetimde yurttaşların bütünüünün dışında özel çıkarlar doğrultusunda kurallar, yasalar koyabilecek bir gücün olmaması anlamına gelmektedir. Bu bağlamda farklı temsilciler farklı yollar önerse de cumhuriyetçiliğin iki temel ilkesi vardır: özyönetim ve kamusalılık. Tunçel metninin bundan sonraki bölümlerinde klasik cumhuriyetçi yurttaş anlayışının gerileyişini, liberal bakış açısının hegemonik olmasını ve sonrasında bir tür yanıt olarak Yeni Romalı yaklaşımı ele alıyor. Bunu yaparken zaman zaman satır aralarında Fransız ve Amerikan modellerinin cumhuriyetçi düşünce üzerindeki etkilerini de tartışmayı ihmal etmiyor. Tunçel metnini sona erdirirken yaşadığımız neoliberal çağda cumhuriyetçi yurttaşlığın arzu edilir bir şey olup olmadığını tartışıyor. Metnin başında vurgulandığı üzere her halükârda yurttaşlık tartışmalarının sınırlarını aşan doğrudan cumhuriyetçiliğin tarihsel seyrini doyurucu şekilde aktaran bir çalışmaya imza atıyor.

Filiz Kartal, neredeyse cumhuriyetçi düşüncenin tek başına yüklenicisi konumunda olan önemli bir meseleyi, yurttaşlığı odağına alıyor. Kartal, liberalizmin yabancılaştırıcı pasif yurttaşlık anlayışı karşısında kamusalılık, yurttaş ödevleri ve erdemleriyle öne çıkan cumhuriyetçi anlayışın çeşitli açmazları aşma potansiyelinde olduğuna vurgu yapıyor. Bu doğrultuda özgün cumhuriyetçi kavram setini (kamusalılık, özyönetim, erdem, siyasal özgürlük, siyasal

katılım vb.) yurttaşlık temelinde irdelemeyi de ihmal etmeden cumhuriyetçi yurttaşlık anlayışının haritasını gözler önüne seriyor. Kartal, yurttaşlığı merkeze alarak, özellikle Aristoteles'in düşünceleri üzerinden Antik Yunan döneminden başlayarak satır aralarında Cicero, Rousseau, Machiavelli uğraklarından geçiyor; son olarak Viroli, Pettit, Skinner gibi isimlerle çağdaş cumhuriyetçi anlayışı çeşitli eleştirilerle birlikte serimliyor. Bu izlek sayesinde, yurttaşlık meselesinin sınırlarını aşarak doğrudan siyaset felsefesinin kadim bir kavramı olan cumhuriyetçiliğe dair genel bir kavrayışı da mümkün hale getiriyor.

Serdal Bahçe, sosyal bilimlerin birçok kavramı gibi cumhuriyetçiliğin de anlamı sabit salt kuramsal bir mesele olamayacağını vurgulayarak, onu tarihsel/toplumsal siyasal bir sorunsal olarak kavramanın yollarını arıyor. Bu doğrultuda Bahçe öncelikle "hikayenin başlangıcı" olarak nitelendirdiği Roma'da cumhuriyet(çiliği) toplumsal mücadeleler ekseninde başarılı şekilde tartışıyor. Ardından cumhuriyetçiliğin tarihsel seyrine bağlı kalarak bulunduğu çağ itibarıyla birer anomali olan İtalyan kent devletlerini feodal parçalanma, papalık-imparatorluk mücadelesi ve bunların da yansıması olan içsel çekişmelere bağlı olarak ortaya koyuyor. Bahçe sonrasında burjuva cumhuriyeti bağlamında Devrim dönemlerini çeşitli sınıflar arası mücadeleler üzerinden ele alırken İngiliz, Fransız ve Amerikan kuruluş süreci ya da modelleri arasındaki farkları da gözler önüne seriyor. Buna göre burjuva devrimleri ve buna bağlı olarak ortaya çıkan cumhuriyetler kuramsal bir temele sahip olmaktan ziyade karşı mücadeleler neticesinde, yazarın ifadesiyle bir nevi "şartların zorlamasıyla", ortaya çıkmışlardır. Bahçe son söz olarak, Antik Yunan ve Roma'dan farklı olarak, günümüze kadar uzanan bir hatta modern burjuva cumhuriyetçiliğinin çeşitli açmazlarına, dönüşümlerine ve en nihayetinde nihai yozlaşmasına (yurttaşın ve cumhuriyetin ölümü anlamında) değinerek karşı cumhuriyetçi hegemonyanın yaslanması gereken zemini işaret ediyor: "... sorun siyasal kurguda ve taleplerde değil ki; sorun sosyoekonomik sistemin kendisinde."

Gülçin Özge Tan, siyaset felsefesinin önemli kavramlarından olan cumhuriyetçiliği odağına alırken geleneğin aşıl topuğu ya da yumuşak karnı olarak görülebilecek bir noktadan hareket ediyor: Toplumsal cinsiyete bakış ya da cumhuriyetin bizatihi (erkek) cinsiyeti. Cumhuriyetçi düşünceyi Antikiteden çağdaşlara kadar belli isimler üzerinden tartışan Tan, özellikle özel alan-kamusal alan ikiliğinin de sürdürülmesinden kaynaklı olarak kadınların cumhuriyetin temel kategorisi/kavramsallaştırması olan yurttaşlığın kıyısında kaldığını, ikincil pozisyona düştüğünü cumhuriyetçi düşüncenin tarihsel izleğinde gözler önüne seriyor. Metin, cumhuriyetçi düşüncenin genel hatlarını ortaya koyarken çağdaş cumhuriyetçiliğin, tahakkümsüzlük olarak özgürlük

bağlamında toplumsal cinsiyet eşitliği açısından önceki dönemlere kıyasla bir imkânı barındırdığını ifade etse de bunun eşit yurttaşlığa kapı aralayacak boyutta olmadığını, kadınların en nihayetinde cumhuriyetçi düşüncenin özel ilgisi haline gelmediğinin altını çiziyor. Kuşkusuz Tan, bu kitaptaki kadın yazar sayısının azlığında da yankısını bulduğu üzere, teorinin derinleştirilmesinin ya da daha kapsayıcı bir içeriğe kavuşmasının gerekliliğine, can yakıcı bir meseleden hareketle, vurgu yapıyor.

Aydoğın Kutlu metninde, ihmal edilen bir mesele olan ütopya(cılık) ve cumhuriyeti ilişkisel bir şekilde sorunsallaştırıyor. Yazarın temel iddiası, cumhuriyetin ütopyaya siyasal bir içerik sağladığı ütopyanın da cumhuriyeti donmaktan kurtarıp yüzünün sürekli şekilde geleceğe dönük olmasını mümkün kıldığıdır. Kutlu bu iddiasını temellendirmek üzere öncelikle ütopya ve cumhuriyet kavramlarını odağına alıyor ve çeşitli kuramlarla-alanlarla-kavramlarla olan ilişkilerini tarihsel uğrakları da ihmal etmeden tartışıyor. Bu tartışmanın sonrasında her iki kavram arasındaki ilişkiyi (benzerlik ve farklılıklar) ortaya koyan yazar, böylece baştan beri niyet ettiği nihai mesele için uygun yazınsal imkanı yaratmış oluyor: Ütopya olarak cumhuriyet; cumhuriyet olarak ütopya... Bütün bu hat, her iki kavram hakkında metin bağlamında işlevsel olacak şekilde belli bir kavrayış düzeyini mümkün kıldıktan sonra, cumhuriyeti ütopya olarak kavramanın devletle özdeşleşerek donuklaşan anlayışa karşı da panzehir olabileceği sonucuna varıyor. Kutlu'nun metninin, günün sonunda, şöyle bir iddiayı var ettiği söylenebilir: Cumhuriyetçi bir devlet tasavvuru varlığını ütopyaya yazgılı olmaya borçludur.

Efe Baştürk, Lorenzetti üzerinden cumhuriyeti bir sanat eseri olarak okumaya yeltenerek zihin açıcı bir çalışmaya imza atıyor. Üstelik satır aralarında cumhuriyetçi düşüncenin çeşitli uğraklarda aldığı biçimi de tartışmaya açan bir jestle... Baştürk'e göre antik dönemde ideal yönetim etrafında şekillenen cumhuriyetçilik fikri Rönesans'la birlikte, politik sanat eserlerinde de izleri sürülebilecek şekilde, yerini kentin bağımsızlığı gibi somut politik bağlamlarla şekillenen cumhuriyetçi anlayışa bırakır. Bu tam da sanatın politik bağlama yerleşmesini, dolayısıyla, Rönesans örneğiyle, kentin estetik açıdan düzenlen(ebil)mesini de içeren bir momentini işaret etmektedir. İtalyan kent devletlerinin cumhuriyetçi düşünce açısından müstesna bir pozisyona yükselme sürecini genel hatlarıyla ortaya koyan Baştürk'e göre bu süreç, kendi ifadesine başvurmak gerekirse, yurttaşlığın, "artık bireysel bir hazzın dışavurumu olarak da" gelişmesini beraberinde getirmiştir. Yazar, çalışmasının bundan sonraki kısmında Ambrogio Lorenzetti'nin İyi Yönetim (*Buon Governo*) adlı freskleri üzerinden dönemin anlayışını, hâkim temalarını (adalet, bilgelik, uyum, barış vb.) ve merkezi bir figür olarak kralın varlığını/anlamını

tartışıyor. Baştürk'ün nihai tespiti cumhuriyetin, öz-yönetimi mutlaklaştırmadığı (ya da mutlaklaştırmaması gerektiği) ve "içsel yaşamdaki uyumun, dengenin ve ölçülülüğün varlığına göndermede" bulunduğu.

Mehmet Ali Ağaoğulları modern cumhuriyetin ilk örneğini sunan Fransa'nın Devrim dönemine okuyucuyu sürüklüyor. Bir yandan monarşinin yerle bir olan itibarına ve halkın kazandığı güce/zemine rağmen cumhuriyetin bir yönetim biçimi olarak uzun süre çoğunluk tarafından arzu edilmeyen bir rejim olmaya devam ettiğini temel aktörler üzerinden ortaya koyuyor öte yandan bu mücadelelerin arkasındaki sınıfsal pozisyonların belirleyiciliğine, Cumhuriyetin pratikteki mücadelelere bağlı olarak kazanacağı anlama vurgu yapıyor. Bu vurgu, yazarı "imkânsız bir model" olarak Jakoben cumhuriyetçiliğin ayrıksı yönlerini tartışmaya götürüyor. Böylece Fransa'nın Büyük Devrim dönemindeki cumhuriyetçilik tartışmaları ve cumhuriyete geçiş aşamasına dair kurucu momenti incelikli ve doyurucu bir tartışmayla -çeşitli sorular da sordurarak- okuyucuya sunuyor. Sonuç olarak, alanın önde gelen isimlerinden olan Ağaoğulları, kaleme aldığı metinle adeta cumhuriyetçi ütopyanın da mottosunu var ediyor: *İmkansız isteme sanatı...*

Samuel Hayat, istisnai bir moment olarak işçi sınıfının sahneye çıktığı 1848 yılını (dolayısıyla Devrimi ve İkinci Cumhuriyeti) cumhuriyet(çilik) bağlamında, özellikle de halkın katılımını (ve de temsilini) sorunsallaştırarak, odağına alıyor. Hayat, Fransa'da 1848 Şubat Devrimi'nden hemen sonra cumhuriyetçilerin çoğunluğunun çeşitli alanları da (gazete, ordu, kulüp vb) kapsayacak şekilde halkın doğrudan katılımından yana olduklarını, ancak Haziran ayaklanmasının da etkisiyle kısa sürede (erkeklerin) doğrudan oy verme (temsil) dışında yurttaşların kamusal işlere katılımının önünün kapatıldığını dile getirmektedir. Yazar bu doğrultuda öncelikle, Devrim sonrasında hem katılımın (korporatif, kulüp, gazete...) hem de temsilin (Ulusal Muhafızların ve Kurucu Meclisin genel oyla seçilmesi) genişletilmesine dair taleplerin ve çabaların olduğunu, bunun da günün sonunda cumhuriyetçiler arasında bir bölünmeye yol açtığını aktarmaktadır. Hayat'a göre Haziran isyanının da bastırılmasıyla Kurucu Meclisin hakimiyetinde geçen süreç, sosyalizm ve halk katılımına dair çifte korkunun da etkisiyle öncesinde tanınan bir dizi hakkın budandığı ve sınırlı temsil anlayışının zaferini ilan ettiği bir anayasanın can bulmasını beraberinde getirmiştir. Böylece cumhuriyetçilerin on yıllardır mücadele ettiği evrensel oy hakkı ılımlı cumhuriyetçilerin ve muhafazakarların iş birliğiyle halkın diğer katılım yollarının engellendiği bir temsili/sınırlı cumhuriyete dönüşür.

Selman Saç'ın yazısı, yani benim yazım, modern Fransa'nın cumhuriyetçi tarihini ikili hat üzerinden baştan sona kat etmeye çalışıyor: Reel Cumhuri-

yetçilik ve Halkçı Cumhuriyetçilik. Metnin temel iddiası ise pratikte daha muhafazakâr biçimde hayat bulan cumhuriyete rağmen kuruluştan günümüze kadar, çeşitli toplumsal hareketlerde de can bulduğu üzere, cumhuriyetin (yarı) ütöpik anlamının harekete geçirici bir güç olarak varlığını koruduğudur. Bu doğrultuda bu ikili anlayışın (daha çok halkçı cumhuriyetçiliğin) bir tür soykütüğünü çıkarma niyetiyle çeşitli başlıklarla kronolojik olarak Büyük Devrim'den günümüze kadar geçen süreyi cumhuriyetçilik perspektifiyle tartışmaya çalıştım. Devrimi korumak, rejimi demokratik cumhuriyetle sınırlamak, ulusal-liberal bir içerikle dondurmak, en nihayetinde monarşik bir formla hegemonize etmek gibi süreçlerle şekillenen reel cumhuriyet karşısında halkçı cumhuriyet, devrimi sürdürmek, cumhuriyeti toplumsallaştırmak, evrensel cumhuriyeti kurmak, rejimi halkçı bir formda yeniden inşa etmek gibi iddialarla hem politik kerte de hem geçici pratik deneyimlerde (Paris Komünü) hem de çeşitli toplumsal hareketlerde varlığını sürdürmüştür. Fransa cumhuriyetinin gelecekte alacağı biçim, (dışlayıcı alternatif cumhuriyetçilikleri de hesaba katarak) tam da bu ikili arasındaki hegemonik mücadelenin seyrine bağlı görünüyor...

Gilles Candar, yazısında teorik düşüncenin ufkunu da genişletecek şekilde Fransa tarihi üzerinden sol ve cumhuriyet(çilik) arasındaki ilişkiyi sorunsallaştırıyor. Yazara göre, daha ilk cümlesinde ifadesini bulduğu üzere, Fransa'da "cumhuriyetçi düşünce solla özsel olarak ilişkilidir." Öyle ki çok uzun süre cumhuriyetçi rejimi tercih etmenin kendisi neredeyse sol olarak tariflenmek için yeterlidir. Candar, bu doğrultuda öncelikle, özellikle 19. yy. sonu 20. yy başında önemli bir akım olan, Fransız radikalizmin cumhuriyetle olan ilişkisini ardından sosyalizm ve komünizminin cumhuriyet(çilik)le bağımlı tarihsel olarak tartışıyor. Metinden anlaşıldığı üzere doktrinel yanı zayıf olan Radikalizmin ayırt edici yanı her zaman cumhuriyetçi olması, cumhuriyet kurumlarını, reforme etmeyi de ihmal etmeden, benimsemesidir. Candar'a göre Fransız sosyalizmi ise, Komün gibi bir dizi sarsıntıya rağmen, her zaman cumhuriyetçi kalmış fakat sıradan cumhuriyetçilerle sosyalist cumhuriyetçiler arasında "çalışma hakkı" etrafında şekillenen sürekli bir gerilim hali de söz konusu olmuştur. Toplumsal cumhuriyet arzusu konusunda Sosyalistlerden daha ısrarcı olan Komünistlerin ise özellikle çeşitli iş birliği dönemlerinde seçim oyununa dahil olmaları doktrinleri üzerinde de dönüşümü beraberinde getirmiştir. Yazara metnini, yeni güçlerin henüz sonuçları bütünüyle ortaya çıkmayan olası etkilerine göndermede bulunarak bitirmektedir. Her halükârda Fransa'da sol tüm renkleriyle aynı büyük ailenin üyeleri konumundadır.

Celal Oral Özdemiş, cumhuriyetçi düşünce açısından da önemli olduğunu düşündüğü bir tarihten, İspanya Krallığının kuruluşundan (1492) başlayarak

İspanya'da cumhuriyetçi düşüncenin serencamını gözler önüne seriyor. Yazara göre Fransız Devrimi, Endüstri Devrimi ve buna bağlı olarak yaşanan kolonileşme süreci İspanya üzerinde derin etkiler bırakmıştır. Demokratikleşme ve cumhuriyetleşme süreci açısından (örneğin ilk anayasanın yapılmış olması, sonrasında 1937 Anayasası) 19. yüzyılın ilk yarısının kritik olduğunu vurgulayan Özdemir, 19. yüzyılın sonlarında (1873) İspanya'da ilan edilen Birinci Cumhuriyet'in hem kurumsallaşamadığını hem de kendisinden önce başlayan çeşitli iç ve dış krizleri aşamayıp istikrarsız bir süreç yaşayarak kısa sürede sona erdiğini dile getirmektedir. Yazara göre İkinci Sanayi Devrimi koşullarında 1931 yılında ilan edilen İkinci Cumhuriyet ise işçici hatta sosyalist niteliğine ve bu doğrultuda hayata geçirmeye çalıştığı bir dizi reforma rağmen istediği sonuca ulaşamamıştır. Bu dönemde hem Monarşistlerle-Cumhuriyetçiler arasındaki karşıtlık keskinleşmiş hem de günün sonunda faşistlerin güç kazanmasıyla ülke iç savaşa sürüklenmiştir. Özdemir, metninin bundan sonraki kısmında, iç savaş sona erdikten sonra kurulan Franco diktatörlüğünü, onun ardından yaşanan demokratikleşme süreçlerini ve günümüzde cumhuriyetçiliğe dair tartışmaları (özellikle popülist sol hareketler ve ayrılıkçı hareketler bağlamıyla) doyurucu şekilde ortaya koymaktadır.

Mustafa Cem Oğuz, idare yapısı dolayısıyla istisnai bir yere sahip Amerikan Cumhuriyeti'ni, kurucu babaların sınıfsal pozisyonları üzerinden bir karşı okumayla ele alıyor. Oğuz, çalışan sınıfların demokrasi taleplerine karşı bir tür önlem olarak tercih edilen cumhuriyet rejiminin Amerikan istisnailiğinde nasıl can bulduğunu kuruluş döneminin zengin ve de çeşitli açılardan ihmal edilen mirasına odaklanarak gözler önüne seriyor. Metin boyunca çalışan sınıfların bastırılan arzuları karşısında kurucuların kendi aralarında yürüttüğü tartışmalar ve bu tartışmaların var ettiği farklı cumhuriyet yorumları (federalistler-anti-federalistler), bugüne de kapı aralayarak, tatmin edici şekilde tartışılıyor. Pratik mücadelelerin ötesinde teorik tartışmalar açısından da zihin açıcı olan metin, cumhuriyetin giderek tekleşen, içe kapanan yorumlarına karşı bir kontra özelliği gösteriyor.

Esra Akgemci, Simon Bolivar üzerinden hem Latin Amerika'daki bağımsızlık mücadelelerini genel hatlarıyla ortaya koyuyor hem de Bolivarcı Cumhuriyet'in teorik-pratik çerçevesini doyurucu bir tartışmayla okuyucuya sunuyor. Akgemci bir tür olanaksız arzu olarak işaretlediği Bolivarcı çabayı bütün çelişkileriyle resmediyor. Metinden anlaşıldığı üzere özellikle halkın kapasitesine güvencesizlikle görünür olan Bolivarcı tutum, günün sonunda yine yeniden çeşitli savrulmalarla birlikte yürütmenin ve merkezin güçlü olduğu otoriter ya da monarşik bir cumhuriyete evrilecektir. Ancak yazarın da vurguladığı üzere Bolivar, Bolivar olmanın kendisini aşan bir külte dönüştüğü ölçü-

de sonrasında da yaşamaya devam edecektir. Bu anlamda özellikle anti emperyalizm (ABD karşıtlığı), toplumsal adalet ve kıtanın birliği arzusuyla Bolivar'la ortaklaşan Chávez, güçlü ve şahsileşmiş bir iktidarla Bolivarcılığı 21. yüzyılda pratikte yeniden canlandırmanın yollarını arayacaktır. Bu arzu da tam olarak nihai amacına ulaşmasa da Bolivarcılık yaşamaya, kendisini var edecek yeni bedenleri beklemeye devam ediyor gibi görünmektedir...

Galip Ferhat Akbal, cumhuriyetin Batı merkezli bir geleneği işaret etmesinin aksine belli ilkelerinin, özellikle erdemli olmayan yönetimlerin sınırlandırılması, pekâlâ Batı dışında da hatta ondan çok daha önce (örn. Konfüçyüs) keşfedilebileceği tespitiyle çalışmasına başlıyor. Çin'in cumhuriyetçi deneyiminin anlaşılması için öncesinde özellikle 19. yüzyıldaki toplumsal politik, demografik ve askeri gelişmelerin anlaşılması gerektiğini vurgulayan Akbal, dış savaşların ve yerel nitelikteki isyanların belirleyiciliğini öne çıkarıyor. Yazara göre Çin'de, İmparatorluğun sona ermesinde özellikle, içerdeki zayıflık ve krizlerle birlikte, Batıda ve Japonya'da eğitim görmüş kadroların pozisyonları belirleyici olmuştur. Ortaya konulan bütün bu tarihsel izlekten sonra ilan edilen cumhuriyetin bir tür erken doğum, üstelik yorgun bir erken doğum olduğunu öne süren Akbal, bunun temel nedeni olarak da toplumsal koşulların henüz olgunlaşmamış olmasını ve politik aktör düzeyinde de bunu aşacak kapasitenin olmamasını gösteriyor. Ancak bu zayıflık, farklı açılardan ülkedeki Komünist hareketin güçlenmesine vesile olacaktır. Son olarak, metnini bitirirken Akbal, Kuomintang ile Komünistler arasındaki gerilimli ilişkiyi ve bunun uzun bir iç savaşa evrilmesini, neticede de Komünistlerin galip gelmesini tartışıyor.

Orhan Gafarlı, daha metnin başlarında önemli bir tespit yaparak, Rusya'da çağdaşlaşma ve özgürlük bağlamında uzun bir geçmişe sahip olduğunu söylediği cumhuriyetçiliğin günümüzde imparatorluk geçmişiyle kopuş anlamına geldiğini vurguluyor. Gafarlı cumhuriyet bağlamındaki tartışmaların Rusya tarafından çeşitli mekanizmalarla (Hafıza koruma kanunu gibi) basılandığını fakat yine de tartışmalara konu olmaktan çıkarılmadığını dile getiriyor. Bu doğrultuda Gafarlı, resmi anlatıyı ve bu anlatının köklerini bastırılmak istenen cumhuriyetçi gelenekle ilişkili olarak geçmişten günümüze çarpıcı şekilde aktarıyor. Politik aktörlerin pozisyonlarını belli tarihsel referanslarla inşa ettiklerini vurgulayan Gafarlı'ya göre, tarihsel olarak yöneticiler cumhuriyetçilik doğrultusunda reformlara niyet etmiş, ancak iç ve dış nedenlerle bunlar başarısızlığa uğramıştır. Tarihsel analizlerine devam eden yazar, metnin bundan sonraki kısmında, Rusya tarihinde çeşitli açılardan cumhuriyetçi olarak açıklanabilecek üç deneyimi karşılıklı olarak tartışıyor. Bu deneyimler sonrasında tarihsel yolculuğa devam eden yazar, 18. yüzyıl

öncesi cumhuriyetçi düşünceyi andırır şekilde cumhuriyetçi kurumların monarşiyle çelişik şekilde ele alınmadığını vurguluyor. Ekim Devrimi sonrası döneme odaklandığında ise Gafarlı, günün sonunda cumhuriyetçi düşünce- nin kurumsallaşmadığını bunun da cumhuriyet ile imparatorluk arasındaki kafa karışıklığından kaynaklandığını dile getiriyor.

İhsan Ömer Atagenç Türkiye’de erken cumhuriyet dönemini özellikle yurttaşlık bağlamında sorunsallaştıran yoğun ve akıcı bir metinle kitaba katkı sunuyor. Atagenç metninde teoriyi de ihmal etmeden Kemalist Cumhuriyetçiliğin genel hatlarını literatürden ve dönemin koşullarından hareketle ortaya koyuyor. Yazara göre hem sıklıkla ilişkilendirilen Fransa örneği (özellikle genel irade, solidarite, eğitimin rolü vb.) tek başına Türkiye’deki cumhuriyet modeli ve cumhuriyete geçiş sürecini anlatmakta yetersizdir hem de bu örneğe dair çeşitli yorumlar dönemin pratik koşullarını ihmal etmektedir. Daha geniş bir tarihsel ve teorik çerçeveden ele alınması gereken Türkiye bir dizi özgün ve olağanüstü koşulun ürünüdür. Atagenç süreklileşmiş krizler ve tehditler altında Türkiye’deki yurttaş modelinin haklardan ziyade ödevler etrafında şekillendiğini dile getirmektedir. Yeni kurulan cumhuriyetin, yurttaş anlayışına da yansıtacağı üzere, bu bağlamda iç ve dış tehditlere karşı sürekli şekilde alarmda olması gerekmektedir.

Erdem Damar ve Menderes Çınar, Türkiye’nin cumhuriyet modelini, millet ile cumhuriyet arasındaki, kendi ifadeleriyle, gerilimli ilişkiyi sorunsallaştırarak iki ulusal kimlik hareketi olarak tarifledikleri Kemalizm ve İslamcılık üzerinden tartışıyor. Yazarların temel iddiası, Türkiye’de cumhuriyetleşme sürecinin milletleşme sürecinin gölgesinde kaldığı, dolayısıyla ikisinin birbirinin hilafına işlediği, ya da daha doğru bir ifadeyle milletleşmenin günün sonunda cumhuriyet(çiliğ)in yol almasında ‘engelleyici’ bir faktör olduğudur. Bu anlamda kuruluşun günümüze kadar gözlemlenen (birer devlet söylemi olarak) kimlik tahayyülleri (Batılı laik, Türk ve yerlici, Müslüman, Türk) yurttaşlığın belli kesimlerinin dışlanarak çerçevelenmesini beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla yazarlara göre yüz yıllık cumhuriyet süreci aynı zamanda daha geniş bir kategori olan (daha geniş toplumsal kesimleri içeren) halkın, devletin müdahalesiyle millet kategorisi içine sıkıştırılmasının da tarihidir. Bu anlamda cumhuriyet tarihi adeta, günümüze kadar uzanacak şekilde, cumhuriyetleşmemenin de tarihidir...

Sibel Utar, Türkiye’de kuruluşun itibaren hâkim olan yurttaşlık anlayışını ihmal etmeden son dönemde öne çıkan istisnai vatandaşlığı ve onun cumhuriyetçi yurttaşlık üzerinde yarattığı krizi/aşınmayı odağına alıyor. Bu doğrultuda öncelikle erken cumhuriyet döneminde modernleşme süreciyle de ilişkili olan etnisite (Türklük) ve dine (İslam) dayalı ulus temelli yurttaşlık anlayışını

tartışıyor, ardından neoliberal dönüşüm ve savaflara bağlı göçün de etkisiyle istisnai bir uygulamayken giderek kural haline gelen sonradan vatandaşlık edinilme rejimini ele alıyor. Utar, uzun süredir ulus devlete aidiyet üzerinden çerçevesi çizilen yurttaşlığın küreselleşmeye de bağlı olarak özellikle göç hareketleriyle birlikte dönüştüğünü vurgulayarak son dönemde Türkiye'nin göç almakta olan bir ülke olarak bu konudaki pozisyonunu gözler önüne seriyor. Buna göre, Türkiye'de son dönemlerde Türklük merkezli vatandaşlık rejimi, istisnai vatandaşlığın edinilmesinde siyasi iktidarın takdir yetkisinin artırılması, geçici koruma statüsündeki Suriyeli sığınmacıların istisnai vatandaşlık kapsamına alınması ve yatırım yoluyla vatandaşlık koşullarının kolaylaştırılmasıyla büyük bir dönüşüm yaşamıştır. Önümüzdeki yıllarda çokça tartışılacağı üzere Utar'a göre çeşitli krizlerin üstesinden gelmeye yardımcı olması umulan (ekonomik krizle mücadelenin ve entegrasyonun aracı görülmesi), yasal çerçeveye de yansıyan bu dönüşüm, ulusal aidiyete dayalı görev eksenli cumhuriyetçi yurttaşlıkla çelişen bir hatta seyretmektedir.

Kitabın son yazısında, Samim Akgönül ve Kerem Görkem Arslan modern cumhuriyet(çiliğ)in *mütemmim cüzü* olan bir meseleyi, laikliği, devlet teorisi bağlamında Türkiye ve Fransa örneğiyle üç boyut üzerinden ele alıyor: devlet kurumlarıyla dini otoriteler arasındaki ayrılığı vurgulayan siyasi boyut, hukuksal çerçevenin yansıdığı metinlerin dinsel ihtiyaçtan azade pozitif ihtiyaçlarla belirlenmesi anlamında hukuki boyut ve dinin kamusal alandaki görünürlüğünü/görünmezliğini mesele edinen toplumsal boyut. Yazarlar, meselenin arka planını somut-tarihsel verilerle ortaya koyduktan sonra laikliğin üç boyutunu (siyasi-hukuki-toplumsal) pratikteki yansımalarıyla daha çok Türkiye bağlamıyla doyurucu şekilde tartışıyor. Siyasi boyut bağlamında çarpıcı olan Türk laikliğinde dini sistemin etkili bir öge olarak devlete dahil edildiği, kontrol edildiği ve iktidarın rengine göre biçim aldığıdır. Yazarlar siyasi anlamda hiçbir zaman laik olmayan toplumsal anlamda da dini ve seküler vizyonun gerilimli şekilde bir arada bulunduğu Türkiye'nin son dönemdeki belli (başarılı ya da başarısız) girişimlere rağmen yasal olarak hâlâ laik kaldığını vurgulamaktadırlar. Sonuç olarak Akgönül ve Arslan pratiğin ve teorinin harmanlandığı bir praksisle hem laikliğe dair bir kuramsal kavrayışı mümkün kılıyor hem de iki ülkenin (daha çok Türkiye'nin) laiklik anlayışını başarılı şekilde serimliyor.

Cumhuriyet sadece devlet kertesinde sınırları çizilmiş bir katılımı (siyasal özgürlük), kendini yönetme idealini (öz yönetim) imlemez. Etkileri özellikle devrimci dönemlerde görüldüğü üzere (örneğin 1789 ve 1848) topyekûn her alanda halkın iktidarını çoğaltmaya dönük müdahaleleri içerir. Bu çerçevede halkın örgütlenme olanaklarının artırılması, kulüpler, dernekler, gazete-

dergi çevreleri veyahut 1848'de olduğu gibi ordunun demokratikleşerek halka açılması doğrudan cumhuriyetçi jest anlamına gelmektedir. Claude Nicolet'nin de vurguladığı üzere "cumhuriyet(çiliğ)in, ideolojik bir değeri vardır ki bu değer sadece kurumsal bir sistemi veya siyasi bir eğilimi ifade etmekle yetinmez, herhangi bir ideoloji gibi, onu takip ettiğini iddia eden herkesin sahip olacağı zihinsel bir tutumu, dünyadaki belli bir mevcudiyeti ve bir varlığı da ifade etme iddiasındadır." Nerede bir iktidar odağı varsa orada bir tür karşı iktidar olarak halkın iktidarını çoğaltmak bugünün halksızlaşmış cumhuriyetlerin ve de cumhuriyetçilerin en temel meselelerinden biridir... Cumhuriyet tepede salınan yabancı aygıtın halka iade edilerek aşına kılınmasıdır.... Cumhuriyet, devlet benim (*L'État, c'est moi*) jestine karşı devlet halktır (*L'État, c'est le peuple*) deme cüretidir. Buna dair anlamlı bir katkı olması umuduyla....

Selman Saç
Ekim 2023, Eskişehir